

ინგა მარგველაშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

inga.margvelashvili@atsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.68>

„ალექსანდრეს წიგნი“ წინააზიის თურქულენოვან სამყაროში

აღმოსავლური სამყაროს მიერ ალექსანდრე მაკედონელით დაინტერესებას და მისი ჰეროიკულ გმირად გამცხადებას თავისი წინაპირობები გააჩნდა. ნაწილი მკვლევარებისა ალექსანდრე მაკედონელის თემის გააქტიურებას განიხილავენ მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობისა და მონღოლთა იმპერიის წარმოშობის შედეგად ჩამოყალიბებული მძიმე საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მდგომარეობის ერთგვარ პროდუქტად. ძალადობის, უსამართლობისა და სისასტიკის ფონზე ალექსანდრეს პერსონას მიიჩნევენ სამართლიანობისა და კეთილდღეობის სიმბოლოდ (კასტრიტსისი 2016, 243), თუმცა ძველი მსოფლიოს უდიდესი მხედართმთავრის ისტორიული და მხატვრული სახე (356-323 ძვ. წ) რახანია ხიბლავდა აღმოსავლეთის მმართველებს.

ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრების აღწერა ჯერ კიდევ მისი მემკვიდრეების მიერ დაიწყო. შემდგომში მაკედონელის მხატვრულ-ისტორიულ სახეს შეეხო მრავალი დასავლელი და აღმოსავლელი მწერალი.

ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ I საუკუნეში დაიწერა რომანი, რომელიც III საუკუნეში შეივსო და ამ სახით გავრცელდა ჯერ დასავლეთში შემდეგ აღმოსავლეთის ხალხებში. აღსანიშნავია, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ბიოგრაფია დროდადრო იმის მიხედვით იცვლებოდა, როგორც ამას ადგილობრივ ქვეყანაში გაბატონებული კლასის ინტერესები მოითხოვდა. ასე, მაგალითად ეგვიპტელებმა იგი ეგვიპტელად და, მამასადაძმე, ეგვიპტის ტახტის კანონიერ მემკვიდრედ გამოაცხადეს; ირანელებმა იგი აქემენიდთა დინასტიის შთამომავლად ცნეს და ირანის სამეფო ტახტის ნამდვილ მემკვიდრედ მიიღეს, რამაც ასახვა ჰპოვა კიდევ ფირდოუსის „შაჰ-ნამეში“. ის აქ ირანელადაა წარმოდგენილი და ქვეყნად სიკეთისა და კეთილსინდისიერების გამავრცელებლად გვევლინება.

ფირდოუსის „შაჰ-ნამეში“ (Xს.) დაწვრილებითაა აღწერილი ალექსანდრეს ცხოვრება. ნიზამი განჯელის (XIIIს.) პოემაშიც, „ისქანდერ-ნამე“, ალექსანდრე მაკედონელი არა მარტო უზადლო მხედართმთავარია, არამედ თანასწორობის დამკვიდრებისათვის მებრძოლის სიმბოლოსაც წარმოადგენს.

უფრო მოგვიანებით ეს ტენდენცია უფრო გაღმავდა. მონღოლებისა და ჯვაროსნული ლაშქრობებისაგან გადაღლილი აღმოსავლეთისათვის ალექსანდრეს პერსონა შეიძლება ჩაითვალოს რომანტიკულ გმირად, რომელსაც იდეალისტური იერსახე აქვს. ამას კი თავისი ფილოსოფიურ რელიგიურ წინაპირობაც აქვს ისლამურ აღმოსავლეთში.

ყურანის მე-18 სურა იცნობს ხელმწიფეს სახელწოდებით ზულკარნაინი (ორრქიანი), რომელმაც ააშენა დამცავი კედელი იაჯუჯისა და მაჯუჯის ხალხის შესაკავებლად. გარდა იმისა, რომ ზულკარნაინი პოზიტიური პერსონაჟია, ყურანის კომენტატორებმა, სხვადასხვა ნარატივის საფუძველზე, იგი გააიგივეს ალექსანდრე მაკედონელთან. ასეც არ არის, კომენტატორთა ნაწილი შეეცადა, ზულკარნაინი კიროს დიდთან ან სოლომონ ბრძენთან დაეკავშირებინა. ზულკარნაინი რომ დიდებული ხელმწიფე უნდა ყოფილიყო, ამაზე ყველა კომენტატორი თანხმდებოდა (ათ-თაბარი, იბნ ნასიბი და სხვა). მათი დასკვნით, ზულკარნაინი ისტორიული პიროვნება უნდა ყოფილიყო, აბრაამის პერიოდის მოღვაწე.

ყურანის თანახმად, ზულკარნაინი ქადაგებდა მონოთეისტურ რწმენას და ხალხს მოუწოდებდა ღმერთის გზას შესდგომოდნენ. ალაჰმა მას უბოძა ხელისუფლება და ისიც იბრძოდა წარმართების წინააღმდეგ. თავისი ძლევამოსილებით მან შეძლო ვრცელი ტერიტორიების დაპყრობა აზიასა და ევროპაში.

ყურანის მიხედვით გამორჩეულია ზულკარნაინის ბრძოლა იაჯუჯისა და მაჯუჯის ხალხთან. ეს ტომები ეწეოდნენ უღმერთობას, იქცეოდნენ ამორალურად. ამიტომაც ააგო ზულკარნაინმა ორ მთას შორის კედელი მათ შესაკავებლად.

ზულკარნაინის სურის მთავარი სათქმელი არის ის, რომ რისი გაკეთებაც შეძლო ზულკარნაინმა, ეს ყოველივე ღვთისაგან ნაბოძები ძლევამოსილებით მოხდა.

ირკვევა, რომ ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ ეპოსი („ისქანდერ-ნამე“) საერთო კულტურული მემკვიდრეობაა. მასში მოთხრობილია იმპერიის ლეგენდარული მშენებლის ლაშქრობების, დიპლომატიური ურთიერთობების შესახებ; გვხვდება რეალური და ფანტაზიით შექმნილი ქვეყნები.

„ისქანდერ-ნამეს“ დიდი გამოხმაურება ჰქონდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენებში. ხოლო უფლისწილებისათვის ქვეყნის მართვის ქრესტომათიულ სახელმძღვანელოდ იქცა.

ეპიკური პერსონაჟი - ალექსანდრე მაკედონელი - წინასწარმეტყველის ან მოციქულის არქეტიპსაც ქმნის. იგი ისლამისა და ქრისტიანობის, ბიზანტიელი იმპერატორის ან მუსლიმი ხელმწიფის დამცველია. ბიზანტიაში, შუა საუკუნეებში თანდათან ჩამოყალიბებული ტრადიციის მიხედვით, ალექსანდრე წარმოედგინათ ქრისტიანი, რომელიც გაემურა იერუსალიმში და დაანგრია წარმართული ტაძრები.

როგორც ვნახეთ, ისლამში იგი სიწმინდით გამორჩეული პერსონაჟია. ირანულმა ტრადიციამაც იგი ირანულად თავისი მტრის დარიოსის ნახევარძმად გამოაცხადა და შესაბამისად, კანონიერ მმართველად.

წინა აზიაში ოსმალეთის ჩამოყალიბების შემდეგ გაჩნდა პერსპექტივა თურქულენოვანი ლიტერატურის ფორმირებისა, რომელიც ეპიკის მიმართულებით დაეფუძნა, დაეყრდნო კლასიკური სპარსული ეპოსის ტრადიციას, ხოლო ლირიკა ნასაზრდოები იყო არაბულ-სპარსული გამოცდილებით. თურქული რომანტიკული ეპოსის ნაკადის თვალსაჩინო ნიმუშია თაჯედინ აჰმედის (1334-1413) „ისკენდერ-ნამე“ *İskender-nâme*.

აჰმედი თავის პოემაში პირდაპირ აცხადებს, რომ მისი პოემისათვის ნაზირეს (მიბაძვის ობიექტს) წარმოადგენს ნიზამი განჯევის ამავე სახელწოდების სპარსულენოვანი გენიალური თხზულება. თავად ალექსანდრეს თავგადასავლის თხრობა პრაქტიკულად არ განსხვავდება ნიზამისაგან, თუმცა ზოგიერთი დეტალი ტოვებს შტაბეჭდილებას ლიტერატურულ წყაროთა დივერსიფიკაციაზე.

შეიძლება ითქვას, რომ აჰმედიმ „ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრება“ ბრმად კი არ გადმოიღო ნიზამი განჯელიდან, არამედ მხატვრულად გადამუშავა. აბსოლუტური სიახლე, რაც აჰმედიმ პოემაში შეიტანა, ეს არის მცირე აზიის ისტორიის თხრობა. დეტალურადაა ამ

ნაწილში განხილული ოსმალთა დინასტიის ისტორია. მან პოემაში აგრეთვე განათავსა განმარტებანი ფილოსოფიის, მედიცინის, ასტრონომიის, გეოგრაფიის, ზღვაოსნობის შესახებ.

აჰმედის პოემაში გადმოცემულია, ისქანდერის (ალექსანდრეს) აღზრდის ეპიზოდები, მის მიერ ტახტის დაუფლება. ისტორიულად ცნობილია, რომ ალექსანდრე მაკედონელი შეპყრობილი იყო მსოფლიოს დაპყრობის სურვილით, ხოლო აღმოსავლეთში გადამუშაველი მხატვრული სიუჟეტების მიხედვით ის თანასწორობისა და სამართლიანობის სიმბოლოა. ნიზამი განჯელისა და, შესაბამისად, აჰმედის პოემის გმირიც წარმოჩენილია არა როგორც ისტორიული პიროვნება, არამედ იდეალური მეფე რომელიც სამართლიანობისა და ჭეშმარიტებისათვის იბრძვის.

მართალია, აჰმედი თავისი პოემის მთავარ წყაროდ ნიზამი განჯელის პოემას ასახელებს, მაგრამ ის, რომ აჰმედის პოემაში ალექსანდრე წარმოდგენილია ირანელ მეფეთა კანონიერ მემკვიდრედ, ეს მიკროსიუჟეტი აღებული ჩანს ფირდოუსის „შაჰ-ნამედან“. აქვე მოგვითხრობს აჰმედი, რომ ალექსანდრე ბავშვობიდანვე დაეუფლა არისტოტელეს, სოკრატეს, პლატონის, ჰიპოკრატეს სწავლებებს. როდესაც მას შეუსრულდა 16 წელი, იგი გაეშურა აღმოსავლეთისა და ადასავლეთის ქვეყნების დასაპყრობად. მისი ეს ბრძოლები ფანტასტიკური ფერებითაა დახატული. მისი თავგადასავლები არაბუნებრივი და იდუმალებით აღსავსეა. საბოლოოდ ისქანდერი მიაღწევს დიდებისა და ძლიერების მწვერვალს. იგი გადაწყვეტს ხელში ჩაიგდოს უკვდავების წყარო (აბი ჰაიათ), რათა გახდეს თავადაც უკვდავი. აღმოჩნდება, რომ ეს უკვდავების წყარო „წყვდიადის ქვეყანაშია“, სანამდეც მისვლა საკმაოდ რთულია, თუმცა იგი მაინც გაუდგება ამ გზას. საბოლოოდ იგი ვერ მიაკვლევს უკვდავების წყაროს, სამაგიეროდ მოიპოვებს ახალ მატერიალურ სიმდიდრეს, რომელიც მას აღარ აკმაყოფილებს. „წყვდიადის ქვეყანიდან“ დაბრუნებისას მას სევდა შეეყრება, რომელიც საბოლოოდ იმსხვერპლებს.

როგორც ცნობილია, აჰმედი მოღვაწეობდა სულთან მურადისა და სულთან ბაიაზიდის ხელმწიფობისას. პოეტის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა ეჩვენებინა აღნიშნული პოემით ქვეყნის მართვისა და საზოგადოებასთან დამოკიდებულების დადებითი, მართებული მანერები, თუმცა ნიზამი განჯელისაგან განსხვავებით, აჰმედი ერიდება „ზიანის მომტანი“, მწვავე კითხვებისა და გამოწვევების წინა პლანზე წამოწევას. აჰმედის „ისქანდერ-ნამე“ მეტადრე თანადრულ და ღირებულ თხზულებად ითვლება თურქული ლიტერატურის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გარბუზოვა 1963: Гарбузова В. С., Поэты Средневековой Турции, Издательство Ленинградского Университета, 1963
2. ფოდორი 1984: Fodor P. Ahmedi's Dasitan as a Source of Early Ottoman History, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 1984. Vol. 38.
3. კასტრიტსისი 2016: Kastritsis D., The Alexander Romance and the Rise of the Ottoman Empire//Islamic Literature and intellectual life in fourteenth and fifteenth century Anatolia / Edited by A.C.S. Peacock, Sara Nur Yıldız. — Würzburg: Ergon-Verlag GmbH, 2016.

Inga Margvelashvili

Akaki Tsereteli state university

Kutaisi, Georgia

inga.margvelashvili@atsu.edi.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.68>

"The Book of Alexander" in the Turkish-speaking world of West Asia Summary

The Oriental world's interest in Alexander the Great and the proclamation of him as a heroic figure has its prerequisites.

The description of the life of Alexander the Great was started by his successors. Subsequently, the artistic and historical image of Alexander was touched by many Western and Eastern writers.

A novel was written about Alexander the Great in the first century, which was filled in the third century and spread in this form, first, in the West and then in the peoples of the East. It is noteworthy that the biography of Alexander the Great modified from time to time according to the interests of the upper class in the local country.

The 18th Sura of the Quran is familiar with a prince called Zulkarnain (two-horned), who built a protective wall to hold the people of Yajuji and Majuji. In addition to the fact that Zulkarnain is depicted as a positive person, the commentators of the Qur'an, based on various narratives, equated it with Alexander the Great.

It turns out that the epic ("Iskander-Name") about Alexander the Great is a common cultural heritage.

After the formation of the Ottoman domain in West Asia, a prospect emerged of the formation of Turkish literature, which in terms of Epic was based on the tradition of the classical Persian epic, and the lyric was nurtured by the Arabic-Persian experience. A prominent example of the flow of the Turkish romantic epic is Tajedin Ahmedi's (1334-1413) "Iskander-Name" *Iskender-nâme*.

Ahmedi in his poem explicitly states that the pattern for his poem is the Persian masterpiece of the same name by Nizami Ganjavi. The narrative of Alexander's adventure itself is practically no different from Nizami, although some details leave the impression of a diversification of literary sources.

It can be said that Ahmedi did not take "the life of Alexander the Great" blindly from Nizami Ganjavi but reworked it artistically. The absolute novelty is the narration of the history of Asia Minor by Ahmedi which he inserted in his poem. The history of the Ottoman dynasty is discussed in detail in this section. In the poem he inserted definitions about philosophy, medicine, astronomy, geography, sailing.

Ahmedi's main goal was to show the positive, valid manners of managing the country and public attitudes in this poem, but unlike Nizami Ganjavi Ahmedi avoids putting forth "harmful", severe questions and challenges.